

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗВО

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING LEARNING INDEPENDENCE OF STUDENTS IN UNIVERSITIES

У статті розглянуто педагогічні аспекти формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО. Розглянуто основні суперфінансованості їх підготовки та методологічні підходи до проблеми пізнавальної самостійності студентів ЗВО.

Запропоновано процес формування пізнавальної самостійності особистості розглядати в певній системі, що передбачає: визначення мети цього утворення, що позитивно впливає на якість підготовки студентів; визначення та обґрунтування складових пізнавальної самостійності студента; встановлення методів формування та взаємозв'язків між складовими пізнавальної самостійності особистості; визначення педагогічних умов її формування тощо.

На основі аналізу наукових праць визначено, що до структури пізнавальної самостійності входять такі компоненти: мотиваційний, змістовий, операціональний і емоційно-вольовий. Для проведення діагностування її сформованості запропоновано комплекс методик.

Встановлено, що для успішного забезпечення самостійної роботи студентів потрібно, щоб завдання були диференційовані за різним рівнем складності, допускали елементи творчості й самостійності, допомагали вдосконалювати мовленнєву діяльність (аудіювання, мовлення, читання, письмо тощо) з врахуванням спеціальності і фаху.

Визначено педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню пізнавальної самостійності майбутніх фахівців: актуалізація внутрішньої мотивації студентів до самостійного здобуття знань; підвищення власної самооцінки студентів під час самостійної пізнавальної діяльності при вивченні іноземної мови; впровадження у процес навчання іноземної мови принципу проблемності, що суттєво підвищує активність і креативність самостійного навчання згідно актуалізації потреби виконання завдань майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: студенти, самостійна пізнавальна діяльність, формування пізнавальної самостійності майбутніх фахівців, педагогічні умови.

In the article, the pedagogical aspects of the formation of the knowledge independence of the students were examined. The main superficialities of their training and methodological approach to the problem of self-confidence of students are reviewed.

The process of shaping the knowledge of self-reliance of special features has been approved in the singing system, which conveys: the appointment of a certain adoption, which positively contributes to the quality of student training; the appointment of warehousing knowledge independence of the student; established methods of molding and interfacing between warehouses of self-reliance; the appointment of pedagogical minds її molding thinly.

On the basis of the analysis of scientific practices, it was determined that the structure of cognitive self-reliance includes the following components: motivational, change, operational. A set of techniques has been proposed for diagnosing and shaping. It has been established that for the successful provision of independent work of students it is necessary, that the tasks were differentiated for different equal folding, allowed elements of creativity and independence, helped to fully improve the movement of activity (audience, m learning, reading, writing thinly) with the specialty.

Designed pedagogical mind: actualization of internal motivation of students to self-sufficient well-being of knowledge; promotion of self-esteem of students during the first hour of self-sufficient knowledge activity during education of foreign language; in the process of teaching foreign language to the principle of problematity, which essentially promotes the activity and creativity of self-study training, it is necessary to update the task of future professional activity.

Key words: students, self-sufficient knowledge activity, formation of self-sustainability, pedagogical mind.

УДК 378.1:37

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.27>

Дніпровська Т.В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики
та журналістики
Кременчуцького національного
університету імені
Михайла Остроградського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сучасна модернізація закладів вищої освіти в Україні в аспекті курсу держави на євроінтеграцію поставили перед вітчизняною освітою одну з найважливіших проблем – формування компетентних фахівців, спроможних ефективно працювати у різних галузях промисловості та виробництва, впроваджувати інновації у різні сфери життя суспільства, позитивно впливати на розвиток науки та економіки тощо. Це вимагає від студентів умінь компетентно та самостійно орієнтуватись у масивах та потоках інформації, проявляти творчість у процесі самостійної пізнавальної діяльності [2, 4, 7]. У зв'язку з цим дослідники продовжують пошуки методів, форм та умов, які б максимально

сприяли навчанню та стимулювали до розвитку професійних умінь і навичок студентів ЗВО.

Важливого значення тут набуває ефективне функціонування системи освіти, яка згідно з Національною доктриною розвитку освіти 2002 року, є основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, та запорукою майбутнього України [6].

Важливість розкриття досліджуваної проблеми підтверджується такими положеннями, що вказані в наступних документах державного значення: в Законі України «Про вищу освіту» (2017), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Проекті Стратегії реформування вищої освіти в Україні, Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти (2003) тощо, де наголошується на

необхідності формування здатності спілкуватися іноземною мовою, забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці, готових до творчості, самостійного професійного розвитку тощо.

Недооцінювання ролі і значущості пізнавальної самостійності студентів може зупиняти саморозвиток особистості, гальмувати їх кар'єрне просування як фахівців в умовах інформатизації та глобалізації [6].

Методики ж викладання студентам освітніх компонентів у ЗВО, що засновані на традиційних підходах у навчанні, мають характерні вади і не здатні замінити їх пізнавальну самостійну роботу. Тому в сьгоднішніх умовах підвищується роль пізнавальної самостійності студентів, що суттєво збільшує навчальний потенціал майбутніх фахівців. Включають творчі та дослідницькі завдання [9].

Отже, проблема формування пізнавальної самостійності студентів є на сьогодні актуальною при організації навчання у ЗВО та підготовці майбутніх фахівців різних спеціальностей.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Різні аспекти означеної проблеми трактувались ученими, педагогами та методистами, зокрема: досліджено психолого-педагогічні характеристики пізнавальної самостійності (О. Леонт'єв, М. Махмутов, М. Скаткін), її структури і рівнів розвитку, засобів її формування (І. Підкасистий, Н. Усенко, Т. Шамова), самостійність (С. Гончаренко, Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський), зв'язок з самостійною роботою (І. Зимня, В. Козаков, О. Малихін). Важливим внеском у розробку проблеми самостійності у навчанні стали дослідження, присвячені формуванню пізнавального інтересу, мотивації учіння, що проведені Т. Макаровою, М. Матюхіною, І. Підласим та іншими. Різні аспекти вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти розглядалися у працях Ю. Пассова, О. Тарнопольського та інших.

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми засвідчує, що проблема формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови ще не розглянута достатньо ґрунтовно.

Актуальність зазначеної проблеми посилюється низкою виявлених суперечностей, зокрема, між:

- вимогами Держстандарту до підготовки майбутніх фахівців із дисципліни «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», здатних до іншомовного професійного спілкування, та недостатнім рівнем сформованості пізнавальної самостійності студентів ЗВО, що забезпечив би цей процес;

- потребою суспільства у випускниках ЗВО з високих рівнем сформованості пізнавальної самостійності та невизначеністю педагогічних умов забезпечення її формування у студентів в процесі вивчення іноземної мови.

Мета статті – розглянути педагогічні аспекти формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови та визначити педагогічні умови забезпечення успішності їх навчання.

Виклад основного матеріалу. Для проведення дослідження щодо формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО нами обрано такі основні підходи:

- компетентнісний підхід (спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетентностей особистості);

- системний підхід (знання вибудовуються у свідомості за схемою: основні наукові поняття – основні положення теорії – наслідки – застосування);

- особистісно орієнтований підхід (де основою є гуманізація: вияв поваги й довіри, розуміння і врахування запитів, інтересів, цілей).

Згідно системного підходу, педагогічний процес розглядається як певна цілісність з усією різноманітністю взаємозв'язків між її компонентами, ефективність функціонування якої залежить як від кінцевої мети, до якої вона спрямована, так і від її внутрішньої структури [8]. На думку В. Бондаря, цілісність можна назвати системою, якщо знання упорядковані в таких аспектах: з яких компонентів та елементів вони складаються (морфологічність); які функції у цілісному процесі кожний із них виконує (функціональність); в які закономірні зв'язки вони вступають в умовах їх функціонування як цілісності (структурність); як вони змінилися за своєю сутністю від часу їх первинного опису дотепер (генетичність) [1].

На погляд І. Зязюна, цілісний підхід передбачає аналіз цілісності досліджуваного і проєктивного феномену якості особистості, особистості в цілому, педагогічного процесу, шляхів забезпечення та підвищення цілісності [5].

Формування пізнавальної самостійності особистості можна розглядати в певній системі, а це передбачає: визначення мети цього утворення, що позитивно впливає на якість підготовки студентів; визначення та обґрунтування складових пізнавальної самостійності студента; встановлення методів формування та взаємозв'язків між складовими пізнавальної самостійності особистості; визначення педагогічних умов її формування тощо.

Аналіз наукових праць показав, що найбільше формування складових пізнавальної самостійності студента відбувається на основі вирішення проблемних ситуацій на практиці. Отже, процеси пошуку, здобування, перетворення і використання інформації для вирішення навчальних проблем, найбільш повно представляють шлях пізнання згідно проблемного підходу. Метою ж такого навчання є розвиток пізнавальних і креативних здібностей студентів, здатностей самостійно розв'язувати проблемні навчальні ситуації тощо.

Науковці виділяють такі етапи проблемного навчання: підбір та організація проблемної ситуації; аналіз проблемної ситуації і формулювання самої проблеми; спроба розв'язання проблеми вже відомими способами; пошук нового способу розв'язання різними методами; реалізація знайденого способу розв'язання проблеми; рефлексія та корегування процесу.

Відомий український педагог С. Гончаренко зазначає, що «проблемна ситуація – ситуація, для оволодіння якою окремих суб'єкт (або колектив) має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій. У проблемній ситуації слід розрізнити її об'єктивний бік (суперечність між складністю, яку треба подолати, і недостатністю наявних засобів для досягнення цієї мети та її суб'єктивний бік (усвідомлення суб'єктом цієї суперечності й прийняття або постановка ним відповідного проблемного завдання» [3, с. 271].

Нами враховано, що під час вивчення англійської мови необхідно застосовувати і комунікативний підхід, що забезпечує успішність навчання завдяки таким крокам: стимулювання інтересу та підвищення когнітивних процесів; заохочення активності особистості під час вирішення проблемних завдань комунікативного характеру; моделювання квазіпрофесійних ситуацій; створення середовища колективної взаємодії та підтримки під час навчання та ін.

На основі аналізу наукових праць нами визначено, що до структури пізнавальної самостійності входять такі компоненти: мотиваційний, змістовий, операціональний і емоційно-вольовий. Для проведення діагностування сформованості пізнавальної самостійності було використано комплекс методик: для діагностики мотивів – методика «Мотивація успіху та боязні невдачі» (А. Реан), методика «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан, В. Якунін); для визначення операційного компоненту проводилось анкетування студентів за допомогою авторських анкет щодо визначення пізнавальної самостійності у процесі вивчення іноземної мови; для визначення емоційно-вольового компоненту використовувався опитувальник «Діагностика вольового потенціалу особистості»; а також такі методи як тестування, спостереження, бесіда тощо.

Опитування показало, що 12% поверхнево розуміють поняття «пізнавальна самостійність», а 64% респондентів не дали чіткої відповіді на поставлене запитання. У той же час 28% студентів вказали, що пізнавальна самостійність є важливим явищем, а 30% – вказали, що це «значуще» явище.

Самі ж студенти сформулювали такі пропозиції щодо ефективного формування пізнавальної самостійності у процесі вивчення іноземної мови:

– самостійна робота з джерелами в мережі Інтернет;

– самостійно опрацьовувати навчальну літературу;

– самостійне виконання проблемних завдань, що стосуються майбутньої професії;

– підготовка і створення проектів з тем;

– прослуховування аудіозаписів з носіями мови, перегляд відеоматеріалів тощо.

Важливою умовою є те, щоб було добре підібране інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи студентів. До них ми відносимо як текстові (підручники, посібники для самостійної роботи студентів, довідники, газети, журнали, словники, тощо), так і графічні матеріали (схеми, таблиці, плакати, діаграми тощо), аудіовізуальні засоби (відеофільми, звукозаписи тощо), програмні продукти різного призначення тощо. Всі ці матеріали повинні бути підібрані з урахуванням фаху, що буде сприяти високій мотивації та інтересу студентів.

Нами під час планування та організації самостійної пізнавальної діяльності студентів було враховано, що краще поєднувати самостійну роботу і спільну групову діяльність. Тому, під час планування самостійної роботи студентів конструювалися прості завдання, диференційовані завдання, індивідуальні завдання, креативні завдання і групові завдання тощо.

В педагогічній літературі є декілька класифікацій завдань з самостійної роботи студентів [6]: навчальні завдання, це коли викладач дає студентам завдання і показує як його робити; тренувальні завдання – це виконання завдань за зразком; пошукові завдання – це завдання, що самостійно виконані студентами. Підвищення ефективності самостійної роботи стає можливим за умов ретельного відбору модулів та тем, що виносяться на самостійне опрацювання.

Під час конструювання завдань нами враховано, щоб у студентів під час їх розв'язання формувалися основні операції мислення, а це такі: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, зіставлення, узагальнення та інші.

Встановлено, що для успішного забезпечення самостійної роботи студентів потрібно, щоб завдання були диференційовані за різним рівнем складності, допускали елементи творчості й самостійності, допомагали вдосконалювати мовленнєву діяльність (аудіювання, мовлення, читання, письмо тощо) з врахуванням спеціальності і фаху. Тому усі завдання нами поділені за ступенем складності, та наведено приклади їх виконання та оформлення. Наприкінці кожної теми наведено питання для самоконтролю та тестові завдання за 3 рівнями складності. У зв'язку із цим важливе значення має саме формування запитань завдань, що може по різному вплинути на вияв активності студентів і різною мірою стимулювати форми їхньої розумової діяльності.

Крім того, важливим вважаємо створення необхідних педагогічних умов, що сприяють успішному формуванню пізнавальної самостійності майбутніх фахівців. До таких умов, на нашу думку, належать:

– актуалізація внутрішньої мотивації студентів до самостійного здобуття знань;

– підвищення власної самооцінки студентів під час самостійної пізнавальної діяльності при вивченні іноземної мови;

– впровадження у процес навчання іноземної мови принципу проблемності, що суттєво підвищує активність і креативність самостійного навчання згідно актуалізації потреби виконання завдань майбутньої професійної діяльності.

Анкетування студентів після пілотажного експерименту підтвердило, що їм подобається така організація навчання (вказали про це 76%), набули нових навичок пошуку інформації та організації власного самонавчання (76%), набули нового позитивного досвіду (68%), побачили в цьому власний сенс підвищення рівня компетентності (54%), а 58% вказали, що їм сподобалося планування самостійної роботи студентів, де було розподілення роботи на прості завдання, диференційовані завдання, індивідуальні завдання та креативні завдання.

Таким чином, аналіз педагогічних аспектів формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО дозволив сформулювати наступні **висновки**:

1. У статті розглянуто педагогічні аспекти формування пізнавальної самостійності студентів ЗВО. Розглянуто основні суперечності їх підготовки та методологічні підходи до проблеми пізнавальної самостійності студентів ЗВО.

2. Запропоновано процес формування пізнавальної самостійності особистості розглядати в певній системі, а це передбачає: визначення мети цього утворення, що позитивно впливає на якість підготовки студентів; визначення та обґрунтування складових пізнавальної самостійності студента; встановлення методів формування та взаємозв'язків між складовими пізнавальної самостійності особистості; визначення педагогічних умов її формування тощо.

3. На основі аналізу наукових праць визначено, що до структури пізнавальної самостійності входять такі компоненти: мотиваційний, змістовий, операціональний і емоційно-вольовий. Для проведення діагностування сформованості пізнавальної самостійності було використано комплекс методик.

4. Встановлено, що для успішного забезпечення самостійної роботи студентів потрібно,

щоб завдання були диференційовані за різним рівнем складності, допускали елементи творчості й самостійності, допомагали вдосконалювати мовленнєву діяльність (аудіювання, мовлення, читання, письмо тощо) з врахуванням спеціальності і фаху.

5. Визначено педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню пізнавальної самостійності майбутніх фахівців: актуалізація внутрішньої мотивації студентів до самостійного здобуття знань; підвищення власної самооцінки студентів під час самостійної пізнавальної діяльності при вивченні іноземної мови; впровадження у процес навчання іноземної мови принципу проблемності, що суттєво підвищує активність і креативність самостійного навчання згідно актуалізації потреби виконання завдань майбутньої професійної діяльності.

У подальшому планується розробка технології конструювання завдань для самостійної роботи студентів ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондарь В. Дидактика. Київ: Либідь, 2005. 264 с.
2. Бондар С. П. Педагогічна технологія: становлення, термінологія, сутність, структура. Школа першого ступеня: теорія і практика: Зб. наук. Праць Переяслав-Хмельницького ДПІ ім. Г.С. Сковороди. Переяслав-Хмельницький: СМП «Астон», 2002. Вип. 6. С. 157–163.
3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2004. С. 338–339.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
5. Кабанкова О.М. Феноменологія пізнавальної самостійності особистості: аспекти сутнісної характеристики. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки». Луцьк: ЧНУ імені Лесі Українки, 2012. Вип. 14 (239). С. 155–158.
6. Керницький О.М., Пасічник В.І., Васищев В.С. Педагогічні особливості ігрового моделювання при навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу. *Зб.наук.пр. «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школах»*. Зап.: КПУ, 2020. № 73/2020. С. 33.
7. Кузнецова О.В., Одарченко В.І. Метод проєктів – сучасна технологія навчання в умовах Нової української школи. *VIRTUS*. 2017. № 14. С. 74–77.
8. Кузякіна М. Реалізація проєктної методики навчання іншомовного спілкування студентів економічних спеціальностей. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць*. 2012. Спецвип. 8. Ч. II. С. 27–32.